

Mozarts divertimenton och serenader för blåsare

Mozart skrev 10 verk för blåsare. I Milano tillkom 1771 två divertimenton för 10 blåsare (K 166, 186). Under åren 1775-77 komponerades fem divertimenton för 6 blåsare (Salzburg, K 213, 240, 252, 253, 270). Kulmen nåddes med de tre serenaderna skrivna i Wien 1781-82 (K 361, 375, 388). Genren var under större delen av 1700-talet nästan uteslutande bruksmusik. t.ex. musik till måltider ute eller inne, s.k. taffelmusik, musik för nattliga hyllningar utomhus (serenader) eller som ren underhållning (divertimenton). Verken hade oftast mer än 4 satser och kunde innehålla flera menuetter och andra dansformer. En vanlig besättning var 6 blåsare, t.ex. klarinett (eller oboe), fagott och horn i dubbel uppsättning. År 1782, bestämde Joseph II att hans taffelmusikensemble skulle bestå av oboer, klarinetter, horn och fagotter, två av varje. Denna oktetensemble blev därefter mycket populär vid övriga europeiska hov.¹

Av någon anledning brukar verk för dessa besättningar inte räknas till kammarmusiken. De saknas i alla fall praktiskt taget i alla handböcker om kammarmusik. Kanske beror det på att de sällan spelades i salongerna. Kanske beror det på att de har ansetts som underhållningsmusik. Dock finns det hundratals verk i det som normalt förs till kammarmusik, som är betydligt lättviktigare än t.ex. Mozarts tre blåsarserenader.

Serenad för 12 blåsare och kontrabas B-dur K 361

1. *Largo - Molto allegro* 2. *Menuetto* 3. *Adagio* 4. *Menuetto. Allegretto*
5. *Romance. Adagio* 6. *Tema con variazioni* 7. *Molto Allegro*
1781-82?

Detta är ett verk som sällan eller aldrig låter sig höras i landets kammarmusikföreningar. Det beror uteslutande på ensembles storlek, som ekonomiskt ställer till bekymmer. Musiken är utsökt och man ska inte av titeln förledas till tankar om lättsam underhållning. Några av satserna har visserligen en divertiserande karaktär, men alla vet vad Mozart har åstadkommit även i denna genre. Verket anses också vara ett av Mozarts främsta och Folke H Törnblom tycker att det är ett av de tio mästerverk som man ska ha med sig på en obebodd ö.²

Som tillkomstår har föreslagits 1781- 1782 men även 1784. Kanske påbörjades det redan i München 1781. Som stöd för senare datum nämns Anton Stadlers framförande av fyra av satserna i en offentlig konsert den 23 mars 1784.

Mozart har lockat fram en säregen klangbild ur den ovanliga ensemblen. Den består av 2 oboer, 2 klarinetter, 2 bassetthorn, 2 fagotter, 4 horn och kontrabas och ger möjlighet till många nya och ovanliga kombinationer av instrumenten. Bassetthorn är en lägre stämd medlem i klarinettfamiljen, oftast i F.

---

¹ Harmonikår är det svenska namnet för Harmoniemusik, som i Wien var den gängse benämningen på de blåarsenssembler som framförde bruksmusik för fest och måltider och även för den musik de spelade. Från att ha varit musik på krogar och vid militära festligheter fick den högre anseende efter att Joseph II hade gett den hovstatus.

² Folke H Törnblom, *Mozart Köchel 1-626*, 1971, 1991

Sats 1 är ett snabbt allegro med en långsam inledning. I den senare dominerar klarinetterns ton i skönt samspel med klangen från de övriga instrumenten:

I resten av inledningen intar ensemblens synkoperade motstämma en stor roll. Allegroavsnittet presenterar omedelbart huvudtemat:

Avsnittet har sonatform men är monotematiskt och samma tema hörs därför som sidotema i bassetthornen och därefter i oboerna i F-dur. Ett annat inslag i sidogruppen är åttondelsrörelser, som inleds i klarinetterna. Det kan betraktas som ett sluttema:

Expositionen ska tas i repris.

Genomföringen inleds med ett nytt tema, också det i klarinetterna:

Därefter följer en utveckling i imitation av huvudtemat. I återtagningen hörs temana från expositionen. Efter en vilopunkt avslutas satsen med en kort coda.

Sats 2 är en menuett med två trior, alltså i mönstret ABACA. Menuettdelen, A, består av två repriser och temat presenteras i första oboen:

Den första trion, B, är en affär för endast klarinetter och bassetthorn. Även här finns två repriser och temat introduceras i klarinetterna:

Menuettdelen återkommer och följs sedan av den andra trion, C, som spelas helt utan klarinetterna. Den går i g-moll. Notexemplet visar första oboe, första bassetthorn och första fagott:

Menuettdelen återkommer på nytt och avslutar satsen.

Sats 3, *Adagio*, är värd några extra kommentarer. Den har av Alfred Einstein beskrivits som *något av en Romeo-scen under stjärnhimlen, där de älskandes elegiska längtan destilleras till en len fläkt*³. Det är också vid avlyssning av denna sats som Salieri i Foremans film *Amadeus* inser att han är en medelmåta och Mozart ett geni. Filmens Salieri tycker att det är orättvist att Skaparen gett sin röst till ett infantilt naturbarn som Mozart i stället för till den seriöse och framgångsrike tonsättare, som han själv var.⁴

Stämföringen är magisk. Notexemplet visar nederst hornstämman, i mitten det synkoperade ackompanjemanget, samt överst när "Guds röst" i takt 4 inträder i oboens skepnad:

The image shows a musical score for the Adagio section. It consists of six staves. The top two staves are for the woodwind section, with the upper staff labeled 'Klarinett' (clarinet) and the lower staff for the oboe. The middle two staves are for the keyboard accompaniment, with a piano (p) dynamic marking. The bottom two staves are for the horn section, with a bass horn (bassetthorn) part. The tempo is marked 'Adagio' at the top.

I mitten av den tredelade satsen hörs ett molltema i oboe och bassetthorn:

The image shows a musical score for a minor key theme. It consists of two staves. The upper staff is for the oboe and the lower staff is for the bass horn. The tempo is marked 'Allegretto'.

A-delen återkommer. Den följs av kort avslutande coda.

Den andra menuettsatsen har mera folkdanskaraktär än den förra, men är gjuten i samma ABACA-form.

Menuettetemat, A, klingar ut i samtliga instrument med melodin i första oboen:

The image shows a musical score for the Menuetto. It is in 3/4 time and features a first oboe part. The tempo is marked 'Allegretto' and the dynamic is marked 'f' (forte).

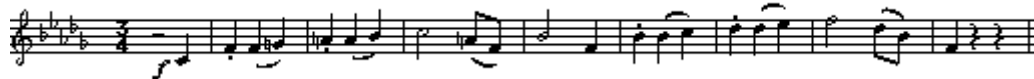
³ Folke H Törnblom, *Mozart Köchel 1-626*, 1971, 1991

⁴ Det bör påpekas att det inte finns något historiskt bevis för ovänskapen mellan Salieri och Mozart. De var snarare vänner, liksom Salieri var med Haydn och sin elev Beethoven. Schaffer, vars pjäs låg till grund för Foremans film, bygger i sin tur på Pusjkins novell *Mozart och Salieri*.

Även i den första trion spelar samtliga instrument. Den går b-moll, vilket är en ovanlig tonart hos Mozart. Den börjar svagt i klarinetter, bassetthorn och fagotter med ett tutti-svar i forte:

Även inledningen i trions andra repris gör stort intryck:

Den andra trion har ländlerkaraktär:

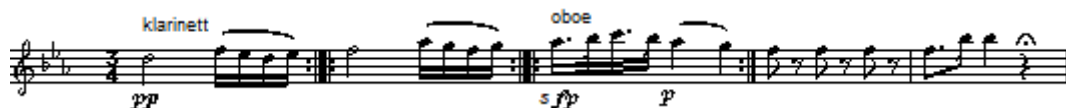
Den femte satsen, Romance, är tredelad med den centrala delen i moll enligt mönstret A₁-C-A₂-Coda.

A₁ har i sin tur mönstret ||: a :||: b-a :|| . A₂ spelas utan repriser.

Det första temat, a, presenteras i klarinetter och oboe:

Även tema b växlar mellan klarinetter och oboer:

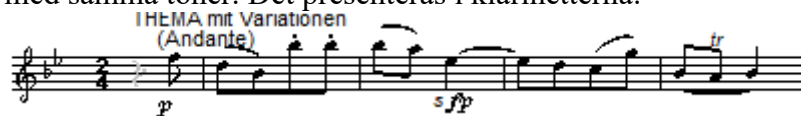
I avsnittet i mitten, C byts både taktart och tempo. Bassetthornen och fagotterna drar tyngsta lasset:

Adagiodelen återkommer och mynnar i en ganska lång Coda.

Sjätte satsen är en variationssats, tema med sex variationer. Exakt samma tema med variationer finns i sista satsen av flöjtkvartett C-dur K285b. Om vilket av dessa verk, som skrevs först, tvistar de lärda. Kvartetten är nämligen skriven senare än Köchelnumret anger, alltså inte samtidigt som de två första som troligen är från 1777. Intressantare än frågan om vilket verk som skrevs först är emellertid fenomenet att nästan identisk musik kan bedömas så olika i olika verk; Flöjtkvartetten har betraktats som ett dussinverk (se Törnblom, fotnot ovan), Serenaden som ett av tonsättarens bästa. I det senare betyget ges aldrig förbehållet – trots variationssatsen. Tvärtom, Herman Abert i *Cobbett's Cyclopedic Survey of Chamber Music* klassar den t. ex. som - *one of Mozart's most original set of variations*.

Temat kan ha inspirerats av Haydns symfoni nr 47, andra satsen, vars tema börjar med samma toner. Det presenteras i klarinetterna:

I variation 1 får klarinetterna och ett av hornen vila helt. Tonarten är B-dur liksom i de två följande variationerna.

Var. 2 ger oboerna vila. Den inleds unisont i bassetthorn och fagott.

Var. 3 sysselsätter samtliga instrument. De rörliga figurerna svarar i huvudsak fagotter och klarinetter för.

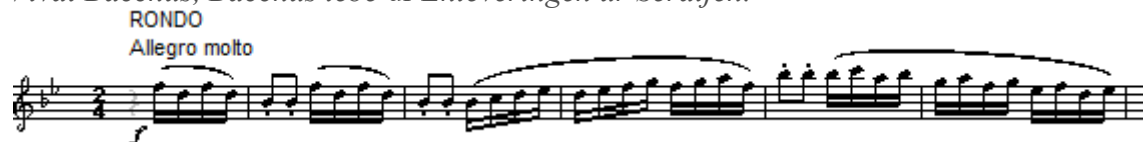
Var. 4 är en mollversion. Vi får för andra gången i verket ett exempel på en för Mozart ovanlig tonart, b-moll. Alla instrumenten är engagerade.

Var. 5 är långsam med beteckningen *Adagio*.

Var. 6, *Allegretto*, har oboe och bassetthorn som melodiförare.

Sista satsen är den minst komplicerade, ett glatt rondo, A-B-A-C-A, där B och C är längre episoder omfattande flera olika melodier försedda med repristecken.

Refrängen, A, liknar ett tema från ett tidigt Mozartverk, K19d sista satsen. Det skrevs när Mozart var 9 år. Tema A har också vissa likheter med Pedrillos och Osmins duett, *Vivat Bacchus, Bacchus lebe* ur *Enleveringen ur Seraljen*.

B inleds med

Ytterligare två reprisförsedda teman följer.

Andra A har inte repristecken.

Episod C inleds med en kanon i bassetthorn och klarinett:

Ytterligare tre reprisförsedda teman följer.

Sista A är förlängt och avslutar en timmeslång högtidsstund.

Serenad för 8 blåsare Ess-dur K 375

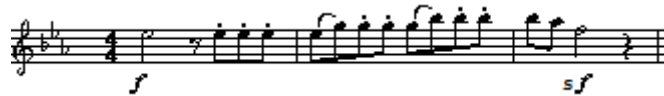
1 *Allegro maestoso* 2 *Menuetto* 3 *Adagio* 4 *Menuetto* 5 *Allegro*
1781, 1782

Med sina två menuetter har den en vanlig form för en serenad men det är ett allvarligt stycke musik av allra högsta kvalitet och därför fullt jämförbart med många av hans cykliska verk som t.ex. violinsonaterna, pianotriorna, flöjt- och oboekvarterterna och pianokvintetten K 452. Verket skrevs ursprungligen för 2 klarinetter, 2 fagotter och 2 horn men kompletterades 1782 med 2 oboer i enlighet med kejsarens nya harmonikårsideal.

Första satsen har en välutvecklad sonatform med en del innovationer. Huvudtemats första del är unison men fortsätter sedan med en typisk Mozartmelodi:

Ett pampigt fanfartema inleder överledningen:

Sidogruppen innehåller två väldigt olika teman. Det första går i b-moll i stället för den vanliga dominanttonarten, (B-dur):

Efter en fermatförsedd paus följer det andra sidotemat i B-dur.

Pausen mellan de två temana är en nyhet i Mozarts utveckling av sonatformen. Den skapar spänning och dramatik. Det gör även användningen av mollmodus i det underbara första sidotemat, vilket ökar spänningen både mellan huvudgrupp (tonika) och sidogrupp (dominant) och mellan de två sidotemana.⁵

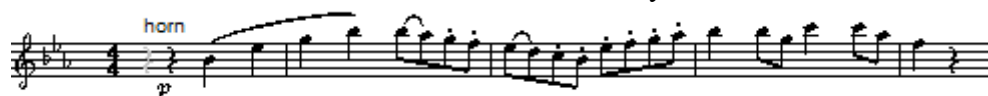
Slutgruppen inleds med 16-delsskalor i klarinetten och innehåller också en fallande sekvens av följande motiv:

Expositionen ska tas i repris, men det finns partiturutgåvningar utan repristecken.

Genomföringen, som är mycket kort, t.o.m. för att vara av Mozart, består av endast 20 takter och är därför lätt att missa. Först utvecklas huvudtemats 4 första takter, sedan, efter en dramatisk paus, det första sidotemat.

Återtagningen följer temaordningen i expositionen men det första sidotemat, som nu som väntat hörs i tonikan, Ess-dur, har inte bara bytt karaktär utan även melodi:

Temat upprepas i först oboen och sedan följer – efter paus – det andra sidotemat i klarinetterna. Sluttemats 16-delar inleds i oboerna. En kort coda, byggd i huvudsak på huvudtemats 4 första takter, avslutar. Alldeles i slutet hörs ekon av första sidotemats första takter.

⁵ Brian Alber, *The Evolution of Sonata Form in the Wind Music of W.A. Mozart*, http://digitalcommons.unl.edu/ir_information

Den första menuettsatsen har liksom den andra sedvanlig 3-delad uppbyggnad:

||: a :||: b – a :||: c :||: d – c :|| a || b – a ||

menuett   trio   menuett (utan repriser)

Det första temat (a) ger med sin unisona inledning ett ganska kärvt intryck:

Tema b brukar gå i dominanttonarten och gör så även här (B-dur):

Trion, som är uppbyggd på samma sätt som menuettdelen, har vanligen en mjukare framtoning. Så är det knappast här eftersom tonarten i c-delen går i c-moll.

Tema d går i Ess-dur.

Menuettdelen återkommer utan repriser.

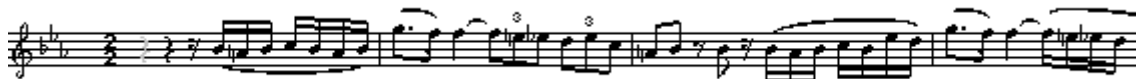
Den långsamma satsen, *Adagio*, har sonatform utan genomföring. Det är ovanligt med alla breve-takt i så långsamt tempo. Huvudtemat, som presenteras i en av klarinetterna, dominerar satsen med sin skönhet:

Bland teman som hörs även i återtagningen finns en fras som spelas i dialog mellan två av instrumenten. Den följer efter huvudtemat.

En annan melodi som är lätt att uppfatta tas upp av en av oboerna:

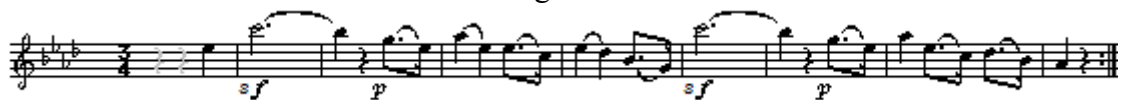
I återtagningen ackompanjeras huvudtemat med underbara, brutna ackordrörelser i horn respektive fagott. I en avslutande coda ackompanjeras oboerna av triolrörelser i klarinetter och fagotter.

Sats 4, menuett nr 2, inleds i en av klarinetterna (tema a, se menuettöversikten ovan). Temat är glatt och festligt:

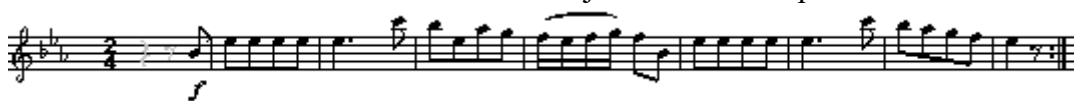

I den andra reprisen är tema b kort och barskare i sin framtoning. Mellan b och återkomsten av tema a har Mozart på nytt infört en av dessa verkningsfulla pauser, som han använt som temaseparering i första satsen.

I Trion härskar bara värme. Första temat går i Ass-dur:

Sista satsen är ett rondo med mönster ABACADA. Ritornellen A består av ett tema om 8 + 8 takter. I första insatsen tas varje temahalva i repris:

B inleds med hornen i oktav, som leder till ett tema klarinetten:

Episoden består i övrigt av rörliga 16-delsfigurer i klarinetterna. Nästa A-insats har inga repris.

Episod C är lång och utgör en genomföring av B. Den börjar med ett fugato på horn-tonerna. Oboerna börjar:

Fugatot utmynnar i en dialog mellan oboe och klarinet. Så småningom känner man igen klarinettemat från B, vilket mynnar ut i en fråga-svardialog mellan klarinetter och fagotter.

Tredje A leder fram till en kort och något diffus D-episod. Den övergår i ett ännu kortare sista A (8 takter) följt av en kort coda (11 takter)

Serenad för 8 blåsare c-moll K 388

1 Allegro 2 Andante 3 Menuetto in Canone – Trio al rovescio 4 Allegro
1782

Man ska inte låta sig förledas av beteckningen serenad. Verket har sonatens 4-satsiga uppbyggnad och det framgår omedelbart efter avlyssning att det är fråga om ett djupt och allvarligt verk och ingen s.k. sällskapsmusik. Det senare kan kanske låta motsägelselfullt, för bättre sällskap än detta verk kan många musikälskare knappast tänka sig. Brian Alber (se fotnot ovan) kallar detta Mozarts enda blåsarverk i moll en symfoni för blåsare. Det är möjligt att Mozart skrev detta verk för att få det framfört av kejsarens nyligen inrättade harmonikår för 8 blåsare. Vid samma tid utökade han sin serenad i Ess-dur för 6 blåsare med två oboer. Men kejsaren var inte road av nyskriven blåsarmusik utan ville att hans musiker skulle spela transskriberad operamusik.

Första satsen, *Allegro*, inleds med ett kraftfullt, nästan hotfullt tema om fem takter. Det följs av ytterligare fyra teman innan huvudtemat åter hörs i cellon. Notexemplet visar förutom huvudtemat tre av dessa, betecknade B, C och D.

Man kan se att D-temats första motiv redan presenterats i huvudmotivets sista takter (streckat i notexemplet). Det har nu emellertid en helt annan karaktär.

Följande pregnanta tema kan tjäna som orienteringshjälp i musiken. Det bildar avslutning i överledningen till sidogruppen:

Det utsökta sidotemat i Ess-dur klingar ut i förste oboen:

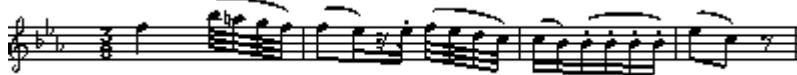
Ett kraftigt punkterat sluttema avslutar expositionen, som ska repriseras.

Genomföringen, som är kort, bearbetar huvudgruppens teman. Först hörs huvudtemat, förändrat nästan till oigenkännlighet, som en fallande fras. Ett förändrat B-tema är lättare att känna igen, men först fr.o.m. tema C är man säker på var man är. Resten av genomföringen sysselsätter sig med tema D och dess motiv och slutar med fyra korta toner, som upprepas 8 gånger. Att dessa skulle förebåda Beethovens Ödessymfoni, vilket har påståtts, känns dock något sökt. Som vanligt kompenserar Mozart sina korta genomföringar med fortsatt temautveckling i återtagningen. I denna sats sker det dock först efter att huvudgruppen återgetts nästan bokstavligen. När det är dags för sidotemat, nu i c-moll, presenterar Mozart detta i en helt ny variant. Denna är som en lyckad jazzimprovisation, vackrare än originalmelodin och mera dramatisk. När sidotemat upprepas liknar det expositionens om man bortser från de förändringar som molltonarten tvingar fram. Satsen saknar coda men ska enligt partituret repriseras. Det sker sällan nuförtiden.

Andra satsen, *Andante*, är stöpt i något som liknar sonatform. De två temana går som brukligt i tonika resp. dominant. Huvudtemat presenteras i en av klarinetterna:

Sidotemat är också lagt i klarinettstämman.

Det sedvanliga genomföringspartiet saknas. I stället har återtagningens huvuddel genomföringskaraktär. Det innebär att huvudtemat bara delvis hörs i tonikan, och när sidotemat återkommer har det fortfarande kvar sin tonart från expositionen (B-dur). Först i omtagningen av sidotemat är ordningen återställd till Ess-dur.

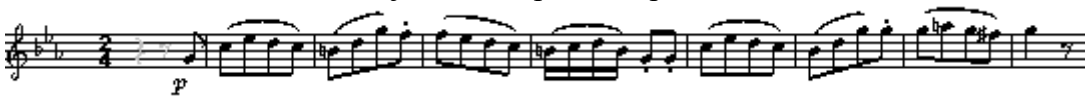
Mozart kunde konsten att få det svåra och intrikata att låta enkelt och okomplicerat. I *Menuetto in Canone* visar han hur en kontrapunktik i den lärda stilen kan låta fullständigt naturligt i en menuettsats. Det inledande menuettavsnittet är en kanon som börjar i oboerna och fortsätter i fagotterna 2 oktaver under:

Den eleganta *Trio al rovesco*, som bara spelas i oboer och fagotter, är ännu mer sofistikerad. Där utgörs motstämman av temats spegel- eller omvändning, som det heter på fackspråk. Stäminsatserna kommer i ordning oboe 2, oboe 1, fagott 1 och fagott 2.

Tema med variationer är en ganska vanlig satsform, kanske framför allt i långsamma satser och finaler. Det avslutande *Allegrot* innehåller sju variationer och en coda på ett tema som i sin första halva domineras av 8-delar. Temat består av två delar om 8 takter vardera. Varje del ska spelas i repris.

Variationerna är inte alltid trogna originalet och har i den sjunde och sista inte mycket kvar av ursprungsmelodin. Den första spelas kraftfullt i forte. Den andra variationen bygger på trioler, den tredje på synkoper, den fjärde innehåller snabba fagottlöpningar, den femte inleds i dur med hornfanfarer för att nämna några lättidentifierbara karaktärsdrag. I den sjätte variationen, som också inleds i hornen, sätts åter förste fagotten på svåra prov. Den sjunde inleds i klarinett och fagott. Codan går i C-dur.